

KUR'AN IŞIĞINDA İNSAN VAROLUŞUNUN EGZİSTANSİYAL UZANTILARI ÜZERİNE TEOLOJİK KISA BİR SORGU

Metin YASA*

ÖZET

Bu makalede egzistansiyalizme yönelik öne çıkan kimi düşünceler eşliğinde insan varoluşu ve uzantıları üzerinde durulmaktadır. Bu yapılırken de konuyu açıklayıcı özde Kur'an-ı Kerime özel atıflar yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Egzistansiyalizm, İnsan Varoluşu, Kur'an-ı Kerim

A Short Theological Query On Existential Dimensions Of Human Existence In The Light Of Holy Quran

Abstract

This article focuses on human existence and its dimensions accompanied by some prominent thoughts on existentialism. While this is done, special references are made to the Quran in the explanatory essence of the subject.

Keywords: Existentialism, Human Existence, Holy Qur'an

I

Egzistansiyalizm bağlamında öne çıkan bir düşünür olan G. Marcel, insanın insanlığını kaybetme tehlikesiyle yüz yüze bulunduğunu¹ ifade eder. Bu tehlikenin bilincinde olarak, günümüzde, egzistansiyalizmi tanımanın, bunu da Kur'an ışığında insan varoluşunun egzistansiyal uzantıları üzerine teolojik kısa bir sorgu üzerinden gerçekleştirmenin anlamlı olacağı kanısındayız.

Bilindiği üzere, egzistansiyalizm, taşıdığı öz gereği, öncelikle insan varoluşunu, insanın içsel dünyasını ve ötekiyle olan pratik ilişkilerini inceleyen temel felsefi bir doktrindir. Bu doktrin içinde, insana yönelik karşıt ilişkiler bütünü oluşturan temel teolojik ve felsefi kavramlar tartışma konusu edilir ve bir çözüme kavuşturulmaya çalışılır. Egzistansiyalizm bağlamında sözü edilen kavramsal karşıt ilişkiler bütünü içinde, sözgelimi, varlık-yokluk, sevgi-nefret, güven-kaygı, umut-korku, özgürlük-baskı, inanç-inkar, vb. sayılabilir.

* Prof. Dr. O.M.Ü. İlahiyat Fak. metin.yasa@omu.edu.tr Orcid: 0000-0002-3040-8133

¹Bkz.: Frank N. Magill, **Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı**, çev.: Vahap Mutal, Hareket Yayınları, İstanbul, 1971, s. 106.

Yukarıda sözünü ettiğimiz karşıt ilişkiler bütünü oluşturan kavramlar arasında egzistansiyalizm açısından insanı tanımaya yönelik açıklayıcı görülen iki temel kavram olarak varlık ve yokluk dikkate alındığında aşağıdaki ayet oldukça dikkat çekicidir. Kur'an'da şöyle denilir:

İnsan anılmaya değer bir varlık değilken, üzerinden uzun bir zaman geçti, değil mi?²

Doğrusu, yukarıdaki ayette geçen “anılmaya değer bir varlık değilken” ifadesinin özünden sözü edilen türden bir varlık ve yokluk ikilemi rahatlıkla elde edilebilir: i. Anılmaya değer bir varlık olmamak. ii. Anılmaya değer bir varlık olmak.

İnsan Suresi özelinde konuşulacak olursa, öngörülen, insanın yokluğu değil varlığı, baka bir deyişle yokluktan varlığa yükselişidir. Yokluktan varlığa yükseliş serüveni içinde insan, ayetin içeriğine özel atıfla ifade edilecek olursa, “nutfeden yaratılan, işiten ve gören”³ bir varlık olarak tasarlanmıştır. Doğrusu, konunun tanrısal birer lütuf olarak işitme ve görme üzerinden daha net anlaşılabilmesi için aşağıdaki iki ayetin açıklayıcı olduğu kanısındayız:

De ki: ‘Baksanıza, Allah geceyi kıyamet gününe kadar üzerinizde devamlı kılsa, Allah’tan başka size ışık getirecek bir tanrı var mıdır? İşitmiyor musunuz?’⁴

De ki: ‘Baksanıza, Allah geceyi kıyamet gününe kadar üzerinizde devamlı kılsa, Allah’tan başka size ışık getirecek bir tanrı var mıdır? İşitmiyor musunuz?’⁵

Bilindiği üzere, egzistansiyalizme göre de insan varoluşsal düşüncenin odağında yer alır.⁶ Çünkü insanda bir var olma arzusu vardır. Bu var olma arzusunun bir amacı, sözgelimi, J. P. Sartre’a göre, kendi başına oluşun sonsuz yoğunluğunu elde edebilmektir.⁷

Gelinen aşamada işaret edilmesi gereken bir diğer nokta alanında yapılan çalışmalara bakıldığında egzistansiyalizme yönelik varlık dili ve yokluk dili olmak üzere iki tür dilin kullanılmasıdır. Bu cümleden olarak, egzistansiyalizm üzerinden, bir teist düşünür varlık dilini kullanarak kendi varoluşu için Tanrı’nın yoluna girerken, buna karşılık bir ateist düşünür de yokluk dilini kullanarak kendi varoluşu için Tanrı’nın yolundan ayrılabilir.

² İnsan: 1.

³ İnsan: 2.

⁴ Kasas: 71.

⁵ Kasas: 72.

⁶ Bkz.: Magill, a.g.e., s. 21.

⁷ Bkz.: Magill, a.g.e., s. 100.

II

Bize öyle geliyor ki, insana yönelik karşıt ilişkiler bütünü oluşturan temel teolojik ve felsefi kavramların tartışma konusu edilmesi halinde, yine, aşağıdaki ayet oldukça açıklayıcı görünmektedir:

Biz ona yolu gösterdik; ya şükreder, ya küfreder.⁸

Biraz önce mealini verdiğimiz ayet, insanın, adeta kendi varoluşuyla yüzleşmek ve onunla başa çıkmak gerektiğine işaret eder. Daha açık ifade etmek gerekirse, ayette geçen “ya şükreder, ya küfreder” ifadelerinin karşıt iki temel çağrışıma dikkat çektiği görülür. Sözü edilen iki temel çağrışım, egzistansiyalizmin özünü ifade eden, günlük konuşmalarda da sıklıkla kullanılan ‘iyi ki varsın’, ‘niye ki varsın’ gibi ifadeler eşliğinde aşağıdaki şekilde şöylece konuşlandırılabilir. İnsan;

i. Ya şükreder, sonuçta da Tanrı’ya, dolaşımdaki bir ifadeyle, ‘iyi ki beni var ettin’ der ve O’nun yoluna girer. Burada kabul ve hale bir şekilde rıza öne çıkar. Burada öne çıkan kabul ve hale rıza, mantıksal yerine, duygusal tercih etmek değildir.

ii. Ya da küfreder, sonuçta da Tanrı’ya, yine dolaşımdaki bir ifadeyle, ‘niye ki beni var ettin?’ der ve O’nun yolundan ayrılır. Burada sorgu ve hale bir şekilde isyan öne çıkar. Burada öne çıkan sorgu ve hale isyan, duygusal yerine, mantıksal öncelemek olarak görülmemelidir.

‘İyi ki beni var ettin’ ve ‘niye ki beni var ettin?’ kabul ve sorgusuna yönelik gelinen aşamada G. Marcel’in bir görüşüne atıf yapılabilir. Şöyle ki: Marcel’e göre, Tanrı’ya inanmak, öncelikle Tanrı’yla bir güven bağı kurmak demektir. Birey, güvenlik arzusu üzerinden, Tanrı’yla bir sözleşme yapmak hususunda özgür olduğu gibi, bu sözleşmeyi ihanetle bozmak hususunda da özgürdür.⁹ Konu, örnekler ışığında, daha açıklayıcı hale getirilebilir. Nitekim bir yandan, ‘iyi ki beni var ettin’ kabulü, bir örneğini K. Jaspers’da gördüğümüz var oluşun, sürekli oluş olanaklarına bağlı bir süreç içinde, sonsuz yolculuğunda¹⁰ ortaya çıkabilir. Öte yandan, ‘niye ki beni yarattın?’ sorgusu, bir örneğini Sartre’da gördüğümüz üzere, insanın anlamsız bir evrenin akışı içine atılışı ve yalnız bir varlık olarak kalışı¹¹ bağlamlarında dikkat çekici hale gelebilir.

Yine Kur’an’a özel atıfla ifade edilecek olursa, şükürle gelen iman¹² ve küfürle gelen zan¹³ anlatımları insanın kendi varoluşuyla yüzleşmesi ve onunla başa çıkması gerektiği açısından oldukça dikkat çekicidir. Dahası; hem iman edişin hem de zanda kalışın, üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında egzistansiyalizm açısından erim alanları oldukça geniş olan iki temel anlatım olduğu öne çıkar. Nitekim egzistansiyalizm bağlamında, şükürle gelen iman, eğer teist filozofların kavramları ışığında ifade edilecek olursa, Tanrı’nın varlığından, hayatın anlamlı oluşuna, oradan da bu dünyaya ‘iyi ki geldim’ diyen insanın kendini gerçekleştirme arzusuna kadar uzanan bir alana işaret edebilir. Buna karşılık, küfürle gelen zan, eğer ateist filozofların

⁸ İnsan: 3.

⁹ Magill, a.g.e., s. 115.

¹⁰ Magill, a.g.e., s. 69.

¹¹ Magill, a.g.e., s. 83.

¹² Nisa: 147.

¹³ Saf: 27.

kavramları ışığında ifade edilecek olursa, Tanrı'nın yokluğundan, hayatın anlamsızlığına, oradan da bu dünyaya 'niye ki geldim' diyen ve kendini fırlatılmış hisseden insanın hiçliğine kadar uzanan bir alana denk düşebilir.

III

İnsan özgürlüğüne yapılan özel atıflar ve özgürlüğün önemsenmesi, ince ayırımlara rağmen, egzistansiyalizmde bütünüyle öne çıkan temel bir noktadır.¹⁴ Bu cümleden olarak, sözgelimi, Sartre, Tanrı inancının insan özgürlüğünün yok edilmesine neden olduğunu düşünürken¹⁵, Marcel'e göre, insan özgürlüğü, sorun alanında değil, sır alanında kendini açığa vurur.¹⁶

Doğrusu, biz, yukarıda mealini verdiğimiz "ya şükreder, ya küfreder" içerikli ayet ışığında, 'şükreder' ile gelen bir kontrollü özgürlük anlayışından, buna karşılık 'küfreder' ile öne çıkan bir zorunlu özgürlük algısından söz edilmesi gerektiği kanısındayız. Gerçekten de, dinsel yaşantının normal özgürlüğü olarak öne çıkan kontrollü özgürlük aynı zamanda teist filozofların da yakın durduğu bir özgürlük türüdür. Buna karşılık zorunlu özgürlük aynı zamanda ateist düşünürlerin dillendirdiği bir özgürlük türüdür. Dahası ve sözün ötesi, bize göre, kontrollü özgürlük esnek ve işlek, zorunlu özgürlük ise keyfi ve çelişik bir öz taşıır.

Ateist kanat, zorunlu özgürlük üzerinde ısrarcı olmalarına rağmen, yine de Tanrı inancını büyük bir tehlike olarak görür. Zorunlu özgürlük için Tanrı'nın varlığını yadsıma ve buna bağlı olarak da hiçliği kutsama mı gerekir? Doğrusu, bu durum bize göre, bir tür varoluşsal aldanmışlık ya da varoluşsal uyku halidir. Nitekim hiçlik perdesinin göze inmesi ve yokluk örtüsünün kulağı tıkamasıyla ancak kötümserliğe yol açılır. Artık bu aşamada, değil mi ki, göz ve kulak işlevsiz haldedir, öyleyse ne akıl çözümlerken doğru çalışır, ne de kalp duyumsarken doğru işler. Bu nedenle o çok bilinen söylemleri eşliğinde F. Nietzsche¹⁷, Tanrı'nın ölümünün kendini dirilteceğini, Sartre¹⁸, Tanrı'yı inkarın kendini özgürleştireceğini, Camus¹⁹ ise Sisifos Söyleni'nin kendi isyanını haklı çıkaracağını sanmıştır. Böyle olmayınca da dünyadaki varoluş, ateist kanadı iyice germiş görünür. Bu durum, kuşkusuz, varoluşu bir dert olarak algılamanın bir sonucuydu. Oysa insan, Tanrı tarafından, evrende sığıntı değil, efendi yapılmıştır. Öyleyse insan, kendini, bu durumu duyabilecek ve görebilecek bir konuma taşımalıdır.²⁰

IV

¹⁴ Magill, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁵ Bkz.:Magill, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁶ Magill, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁷ Sözelimi bkz.: Nietzsche, Friedrich, **Şen Bilim**, çev.: Levent Özşar, Asa Yayınevi, 2003.

¹⁸ Sözelimi bkz.: Sartre, J. P., **Varoluşçuluk**, çev.: A. Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁹ Bkz.: Camus, Albert, **Sisifos Söyleni**, çev.: Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul, 2019.

²⁰ Ayrıca bkz.: İnsan: 2.

İnsanın zorluk ve sıkıntı anından Tanrı'ya sığınma gereksinimi, Kur'an açısından, yine "ya şükreder, ya küfreder" noktasında düşünülebilir. Nitekim anılan bağlamda aşağıdaki ayet açıklayıcı bir rol üstlenebilir:

İnsan, bir zararın dokunulması halinde, Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Ancak, insan, kendisine bir nimet verilince, daha önce O'na yalvardığını unuttur.²¹

Bize öyle geliyor ki, egzistansiyalizmim kavramları ışığında değerlendirilecek olursa, 'şükreder olma' bir tür umut atağı iken, 'küfreder olma' bir tür umutsuzluk batağıdır. Nitekim egzistansiyalizmin ateist kanadının düşünsel çıkmazlarıyla başı derde düşen insan, ne yaşarken kendini üzmeden ne de hiçliğe övgü düzmeden alıkoyabilir. Doğrusu, yaşarken kendini üzme ve hiçliğe övgü düzme, Tanrı'nın varlığını yadsımaya bağlı olarak gelişen yaşamın anlamsızlığı üzerine odaklanır. Artık bu aşamada, ne iman varoluşaldır, ne sevgi içseldir, ne ölüm açıklayıcıdır, ne değer bağlayıcıdır, ne öz işlevseldir, ne de özgürlük çıkar yoldur. Oysa insan üzerine düşünülürken, birey olarak insanın ve taşıdığı insanlık özünün ciddiye alınması ve gereğince saygı duyulması gerekir.

Kur'an'da, bir yandan insana Tanrı tarafından verilenlerin bir kısmının dünya hayatına yönelik geçimlik²² ve süs²³ olarak görülmesi, diğer yandan, yine dünya hayatında azdırmak²⁴ ve azmak²⁵ gibi kötü ve çirkin davranışlara dikkat çekilmesi, bir de egzistansiyalizm açısından düşünölmeye ve yorumlanmaya değer görölebilir. Nitekim 'iyi ki beni yarattın' diyen bir teist düşünür, dünya hayatına ilişkin geçimlik ve süsün yanında, anılan hayatı bir yönüyle de oyun ve eğlence²⁶ olarak görür. Buna karşılık 'niye ki beni yarattın' diyen bir ateist düşünür de dünya hayatına ilişkin azdırma ve azmanın yanında ilgili hayatın aldatıcı²⁷ ve oyalanma²⁸ olduğu gerçeğine pek dikkat etmez.

V

Sonuçta söz, 'iyi ki beni var ettin' kabulü ile 'niye ki beni var ettin' sorgusuna getirilecek olursa, şöyle denilebilir:

Bir yandan, 'iyi ki beni var ettin' kabulü, yukarıda dile getirdiğimiz karşıt kavramlar bütünü eşliğinde, son tahlilde, "anlamsız olandan yüz çevirme"²⁹ durumuna odaklanır. Bu aşamada artık, "Tanrı tarafından değerli kılınan"³⁰ bir grup ortaya çıkar ve

²¹Zümer: 8.

²²Kasas: 60.

²³Kasas: 60.

²⁴Kasas: 62.

²⁵Kasas: 62.

²⁶Hadid: 20; En'am: 32.

²⁷Fatır: 5.

²⁸Ankebut: 64.

²⁹Mü'minun: 3

³⁰İsra: 70.

bu grup yalnızca “Tanrı’ya ibadet etmek”³¹ noktasında kalmayıp aynı zamanda “dinin yalnızca Tanrı’ya özgü olduğu”³² söylemini ilke edinme aşamasına da varır. Buna karşılık, ‘niye ki beni var ettin’ sorgusu, yukarıda dile getirdiğimiz karşıt kavramlar bütünü eşliğinde, son tahlilde, boş bir “umut hali”³³ne dönüşür. Bu aşamada artık, “iyi yaptığını sanan”³⁴ bir grup ortaya çıkar ve bu grup yalnızca “Tanrı’yı anmaktan yüz çevirmek”³⁵ noktasında kalmayıp aynı zamanda “dini bir eğlence ve oyun yerine koyma”³⁶ konumuna da varır.

Öte yandan, ‘iyi ki beni var ettin’ kabulü, karşıt kavramlar bütünü eşliğinde, kendi özünü gerçekleştirmeye bağlı mutlucu bir “tanrısal lütufl”³⁷ gerçeğine uyanmayı ve “tanrısal tevekkül”³⁸ anlayışına dayanmayı varoluşun bir gereği olarak öne çıkarır. Buna karşılık, ‘niye ki beni var ettin’ sorgusu, karşıt kavramlar bütünü eşliğinde, son tahlilde, kendi özünü gerçekleştirmeye bağlı bencilce bir “keyfine uyma”³⁹ halini önceleyen ve “Tanrı’ya saygı duymama”⁴⁰ durumunu önemseyen bir tutumu yok oluşun bir gereği olarak görür.

KAYNAKÇA

- Camus, Albert, **Sisifos Söyleni**, çev.: Tahsin Yücel, Can Yayınları, İstanbul, 2019.
Kur’an-ı Kerim.
Magill, Frank N., **Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği**, çev.: Vahap Mutal, Hareket Yayınları, İstanbul, 1971.
Nietzsche, Friedrich, **Şen Bilim**, çev.: Levent Özşar, Asa Yayınevi, 2003.
Sartre, J. P., **Varoluşçuluk**, çev.: A. Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, 2005.

³¹Zariyat: 56.

³²Zümer: 2.

³³Nisa: 120.

³⁴Kehf: 104.

³⁵Necm: 29.

³⁶A’raf: 51.

³⁷Neml: 73.

³⁸Neml: 79.

³⁹Taha: 16.

⁴⁰Nuh: 13.